

מעמד הר סיני

הרב אביחיל גרינוולד

מבוא

- א. מקדש ישראל על ידי חופה וקדושין
- ב. עשרה חודשים בין אירוסין לנישואין
- ג. שיטת ההפלאה - מתן תורה אירוסין ונישואין
- ד. מדרשים סותרים
- ה. הוכחות חתם סופר למהרש"א
- ו. נפקא מינה לחטא העגל
- ז. מיתת בני אהרן כפושטת את החקירה
- ח. ספירת העומר כספירת שבעה נקיים
- ט. שמחת חתן דאורייתא
- י. וְאַרְשָׁתֶיךָ לִי לְעוֹלָם

מבוא

נהגו ישראל להישאר ערים בליל שבועות ולעסוק בתורה, וכפי שמביא המשנה ברורה (תצד, א):

איתא בזוהר שחסידי הראשונים היו נעורים כל הלילה ועוסקים בתורה וכבר נהגו רוב הלומדים לעשות כן.

גם בישיבתנו הקדושה ב"ה המנהג משתמר וזוכה אני מידי שנה במהלך לילה זה למסור שיעור. משתדל אני למצוא נושא שיחבר בין המסכת הנלמדת בישיבה לבין חג שבועות. בשנת ה'תשע"ז למדנו את מסכת קידושין ומשהתקרב חג שבועות עלתה בראשי בס"ד שאלה.

מן המפורסמות הוא שהקשר בין הקב"ה לעם ישראל נמשל לקשר שבין איש לאשה. מגילת שיר השירים כולה עוסקת בדימוי זה.

הרמב"ן (שמות כ, ב) מסביר על פי זה תופעה מעניינת:

...ולפי דעתי שיזכיר קנאה בעבודה זרה בישראל בלבד, וטעם הקנאה כי ישראל סגולת השם הנכבד אשר הבדילם לו, כאשר פירשתי למעלה. והנה אם העם שלו משרתיו פונים אל אלהים אחרים יקנא בהם השם **כאשר האיש מקנא באשתו**

בלכתה לאחריים, ובעבדו בעשות לו אדון אחר, ולא יאמר הכתוב כן בשאר העמים אשר חלק להם צבאות שמים.

אף הנביא ירמיהו (ב, ב) מתאר את געגועי הקב"ה לבלתו:

הֲלֹךְ וְקָרַאתָ בְּאֲזֵנֵי יְרוּשָׁלַם לְאֹמֵר כֹּה אָמַר ה' זְכַרְתִּי לָךְ חֶסֶד נְעוּרַיִךְ אֲהַבֵת פְּלוּלֵתֶיךָ לְכַתֵּךְ אַחֲרֵי בְּמִדְבָר בְּאֶרֶץ לֹא זְרוּעָה.

מסביר רד"ק:

...על דור המדבר. וקורא הימים הקדמונים ימי נעורים בדרך השאלה כמו שהנערים קודמין לבחורים ולזקנים. ופירוש כלולותיך שם מן כלה כי **כנסת ישראל נדמת לכלה ביום מתן תורה** והקב"ה נדמה לחתן.

מקור דברי רד"ק הוא מן הגמרא המפורסמת במסכת תענית (כ"ו ע"ב):

וכן הוא אומר צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה בעטרה לו אמו ביום חתנתו וביום שמחת לבו. **ביום חתנתו - זה מתן תורה**, וביום שמחת לבו - זה בנין בית המקדש, שיבנה במהרה בימינו.

הרי לנו שמתן תורה נמשל לחתונה.¹ אולם, כאן נסתפקתי האם מעמד הר סיני קידושין היה או שמא נישואין היה, ואולי אף שניהם יחד?² עלינו להמשיך ולברר: אם נאמר שמעמד הר סיני היווה רק את השלב הראשון, דהיינו קידושין, כיצד והיכן התבצע השלב השני, שלב הנישואין? ואם המעמד היווה את שלב הנישואין עלינו להבין היכן התבצעו קודם לכן האירוסין? קשה להבין מהגמרא לאיזה שלב משלבי החתונה הוא נמשל. אולם אם נבין ש"יום שמחת ליבו" הוא מה שנאמר בתורה (דברים כד, ה) **"וְשָׂמַח אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקַח"**, והוא מתחיל מיד עם סיום הנישואין ולא רק הקידושין,³ אם כן ממילא יום חתונתו מציין גם את שלב

¹ אמנם רש"י מסביר שהכוונה היא ללוחות אחרונים שניתנו ביום כיפורים. אך בפשטות נראה שהסיבה לכך היא משום שהראשונים נשברו, וקודם שנשברו היווה הם, הלוחות הראשונים שניתנו בשבועות, את "יום חתונתו". וגם אם לא, סוף סוף לוחות שניים היו חתונה וממילא גם לגבם יש לחקור את אותה החקירה האם לוחות שניים היו אירוסין היו או נישואין.

² במשניות מצאנו שורש ח.ת.נ. סביב שני השלבים, לדוגמא במשנה במסכת ברכות (פ"ב מ"ה) נאמר: "חתן פטור מקריאת שמע בלילה הראשון עד מוצאי שבת אם לא עשה מעשה" - הרי ששלב הנישואין (שרק לאחריו מותרת ביאה) נקרא חתונה. יחד עם זה במשנה במסכת בבא בתרא (פ"ט מ"ה) נאמר: "השולח סבלונות לבית חמיו שלח שם מאה מנה ואכל שם סעודת חתן אפילו בדינר אינן נגבין", וכפי שמסביר ר' עובדיה מברטנורא: "השולח סבלונות - מנהג חתנים למחרת **הקידושין** שולחין לבית הארוסה תכשיטים ומיני מגדנות וכדי יין וכדי שמן, ופעמים הולך החתן ואוכל שם".

³ שהרי על מי שרק קידש אשה מקרא אחר הוא: (דברים כ, ז): **"וּמִי הָאִישׁ אֲשֶׁר אָרַשׁ אִשָּׁה וְלֹא לָקַחָהּ לְלֶכֶת וְיָשָׁב לְבֵיתוֹ פֶּן יָמוּת בְּמִלְחָמָה וְאִישׁ אַחֵר יִקְחָהּ"**.

הנישואין. במאמר זה נעסוק אי"ה בנושא זה ואף נשתדל בעז"ה לתת נפקא מינות מעניינות לשאלה זו.⁴

א. מקדש ישראל על ידי חופה וקדושין

מצאתי שנחלקו בכך אחרונים, והיא מחלוקת בהבנת סוגיה בכתובות (ז' ע"ב), הדנה בברכת אירוסין.

מאי מברך? רבין בר רב אדא ורבה בר רב אדא, תרוייהו משמיה דרב יהודה אמרי: ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על העריות, ואסר לנו את הארוסות, והתיר לנו את הנשואות על ידי חופה וקדושין. רב אחא בריה דרבא מסיים בה משמיה דרב יהודה: **בא"י מקדש ישראל על ידי חופה וקדושין.**

נחלקו הראשונים בחתימת ברכת האירוסין. הרמב"ן כתב:

וכתב רבינו האי גמרא היא בהדיא מקדש ישראל. וכך חותמין בבי ישיבות מימות חכמים הראשונים עד עכשיו. תוספת זו שאתם מוסיפים גריעותא היא שאין קדושת ישראל תלויה בכך ונאה לכם לחזור להלכה ולמנהגינו בהסכמת הכלל עכ"ל רבינו האי גאון ז"ל, ובהלכות רבינו ז"ל מצאתי בא"י מקדש ישראל על ידי חופה וקדושין ובכתב ידו ז"ל נמחק על ידי חופה וקדושין ועיקר.

⁴ דבר מעניין הוא שהרבה מנהגי חופה נקבעו זכר למעמד הר סיני וכפי שהביא בספר תשב"ץ קטן (סימן תסד-ה): "...הר"ם ז"ל אומר כי מה שאומר החתן הרי את מקודשת לי כדת משה וישראל. לפי שמצינו בהרבה מקומות שאירס הקדוש ברוך הוא לישראל בתורה וכל אותן אירוסין ונישואין וכתובה אנו עושים והיכא נקראת התורה אירוסין דכתיב תורה צוה לנו משה מורשה וארז"ל אל תקרי מורשה אלא מאורשה הרי התורה הושה בהרבה מקומות לכלה. לכך מתחיל החתן בה' הרי את מקודשת כנגד ה' חומשי תורה וכנגד ה' דברים שנתנית טבעת מביא. לנשואין. לגטין. לחליצה. ליבוס. למיאון. ולפי שהתורה מתחלת בבי לפיכך הכתובה מתחלה בבי. וכמו שהיו במתן תורה ז' קולות דכתיב הבו לה' וגוי קול ה' על המים וגוי כנגדן תקנו ז' ברכות. וכמו שיש בעשרת הדברות י"ד אזכרות כך יש בשבע ברכות. וכמו שהיו נ' ימים מיציאת מצרים עד מתן תורה כך נתן הקדוש ברוך הוא נ' שערי בינה. וכמו כן הכתובה נ' שקלים דכתיב כסף ישקול כמוהר הבתולות. ואמרו רבותינו ז"ל זהו נ' שקלים. וכמו שהתענו בו ישראל כמו כן החתן מתענה. ובמתן תורה היו נשואין דכתיב אהבת כלולותיך. עשרה פעמים נקראו ישראל כלה לפני המקום שבע פעמים בשיר השירים ושלושה פעמים בס"א. כנגד עשרת הדברות. וכנגדן מקבצין עשרה לברכת חתנים שנאמר ויקח בועז עשרה אנשים. וכמו שנאמר ויכתבם על שני לוחות אבנים ויתנם (בידו) [אלי] כך החתן חותם ונותן הכתובה מידו. וכמו שהיו ישראל במצרים שנים עשר חדש משעה שנאמר ושאלה אשה משכנתה כמו כן נותנין לאשה שנים עשר חדש לפרנס את עצמה בתכשיטיה... ומה שזורקין נרות דולקות רמז למתן תורה שנאמר ויהי קולות וברקים. **נקוט האי כללא בידך כל המנהגים של חתן ושל כלה אנו למדין ממתן תורה שה' היה מראה עצמו כחתן נגד כלה שהם ישראל...**"

זאת ועוד, ר' ישראל נג'ארה מחבר הפיוט הנודע 'י-ה רבון עלם' חיבר מעין שטר אירוסין ותנאין בין הקב"ה וכנסת ישראל, כמנהג החתנים והכלות.

'אהוב מהר המור' הוא פיוט תימני אנונימי מסוג 'יחדיה', שיר לליווי החתן ביום חתונתו. בקהילות תימן נהגו לשיר אותו לאחר קריאת הכתובה תחת החופה. פיוט זה אף הוא מיוסד על דימוי מעמד הר סיני כמעמד של קידושין בין ישראל והתורה.

מביא רמב"ן גירסה לסיום ברכת האירוסין, והיא הגירסה שמופיעה לפנינו בגמרא, "מקדש ישראל על ידי חופה וקדושין". אולם מצטט רמב"ן את רב האי גאון שחלק על גירסה זו וטוען שהיא גרועה משום שקדושת ישראל לא קשורה לחופה וקידושין אלא היא קדושה עצמית. ומביא שגם הר"ף מחק תוספת זו של "על ידי חופה וקידושין".⁵

לפי רב האי הסיומת צריכה להיות "מקדש ישראל". מעניין להבין מדוע דוקא ברכה זאת חותמת בקדושת ישראל? איפה עוד מצאנו ברכה שכזאת, מלבד ברכת המועדות "מקדש ישראל והזמנים"?

נראה להסביר זאת על פי דברי רש"י המפורסמים (ויקרא יט, ב):

קדשים תהיו - הוו פרושים מן העריות ומן העבירה, שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה, אשה זונה וחללה וגוי אני ה' מקדשכם, ולא יחלל זרעו אני ה' מקדשו, קדושים יהיו אשה זונה וחללה וגוי.

ברכה זאת נתקנה על האירוסין המסדירים את חיי האישות היהודים, היא מתארת את איסור העריות, ומתארת את השלבים שעל בני הזוג לעבור (אירוסין וחופה) בכדי שיהיו מותרים זה לזו. סידור זה אמנם לא יוצר את קדושת ישראל אך הוא המשמר את קדושת ישראל, ולכן דוקא ברכה זו נחתמת בקדושת ישראל.

קדושת כללית או קדושה פרטית

עלינו להבין את הדעות החולקות, וכפי שאנו היום גם נוקטים למעשה, שחותמים "מקדש ישראל על ידי חופה וקדושין".

ניתן בפשטות להסביר על פי הנאמר לעיל ולומר שחופה וקידושין הם התהליך שמסדר את חיי האישות בעם ישראל ושומר על קדושתו. כך אכן הבין המהרי"ט (שם):

ויש לתת טעם לנוסחא זאת לפני שכל עיקר ברכה זו אינה אלא שבח לקב"ה שקדש את ישראל בענין העריות שכן אמרו בספרי כל מקום שאתה מוצא גדר מן הערוה שם אתה מוצא קדושה ולכך נאמר בפרשת עריות קדושים תהיו וכולי איש איש אל כל שאר בשרו ומה שאמר והתקדשתם והייתם קדושים.

לכך אנו נותנים שבח להקב"ה שלא די שקדשנו בפירוש העריות אלא במותר לנו שהיא הפנויה שלא תבעל דרך זנות אלא על ידי קיחה כמו שאמר כי יקח איש אשה ואפילו ארוסה נאסרה מדבריהם עד שתכנס לחופה ומטעם קדש עצמך

⁵ עיי"ש בדברי רמב"ן שהוסיף מעצמו שתי סיבות לכך שאין לחתום במילים אלו.

במותר לך הוא חותם מעין פתיחתה מקדש עצמו אף במותר לו על ידי חופה וקידושין.

ומה שהקשה רב האי זכרוננו לברכה שאין קדושת ישראל תלויה בכך אלא דמשמע ליה ישראל בשעת כניסתן לברית קאמר והא לא הוה מעין פתיחה... ולפי מה שפרשנו הוה שפיר מעין פתיחה בכולן גדר קדושה היא ובאותם המקומות שנהגו כן הבא לשנות אין רוח חכמים נוחה הימנו שהרי אמרו לא ישנה אדם מפני המחלוקת ועוד שבא לפגום בכבודן של ראשונים הרבנים שלא מיחו בידם...

לדברי מהרי"ט נחלקו הגירסאות בהבנת הקדושה האמורה בברכה. רב האי הבין שהקדושה האמורה היא קדושת ישראל הכללית, ומשכך אין לחתום "על ידי חופה וקידושין", דבר שאינו קשור ואינו מהווה חתימה מעין הפתיחה. ואולם הגירסאות האחרות הבינו שהכוונה כאן היא לקדושה הפרטית הספיציפית המתקיימת כאן ע"י חופה וקידושין. קדושה זו היא חלק מהקדושה הכללית, היא משמרתה, והיא מתקיימת על ידי סידור חיי האישות בחופה וקידושין.

לרב האי הקדושה הנזכרת בברכה היא קדושת ישראל הכללית, שאכן נשמרת על ידי סידור חיי האישות, שבהם עוסקת הברכה. לכן דוקא פה תקנו ברכה על קדושת ישראל הכללית, אבל המילים "על ידי חופה וקידושין" אינן רלוונטיות. אולם למהרי"ט ולנוסחאות שבידינו הקדושה היא קדושה פרטית המתקיימת על ידי סידור חיי האישות "על ידי חופה וקידושין", והיא חלק מן הקדושה הכללית.

שיטת מהרש"א - מתן תורה אירוסין בלבד

ואולם מהרש"א שם סובר שאף אם הקדושה האמורה בברכה היא קדושת ישראל הכללית עדיין נכון לחתום "על ידי חופה וקידושין". בהתחלה הוא אכן מסביר כמהרי"ט, שהברכה היא על הקדושה הפרטית המתקיימת כאן על ידי גידור הערוה.

פירוש ברכת אירוסין אקב"ו על העריות כו'. נתקנה על פי מה שכתוב קדושים תהיו כל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה כו' וזה שאמר אקב"ו על העריות אפילו היא פנויה ומגדר עריות אסר לנו גם הארוסות שאינן עריות כמ"ש כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה ולא התיר לנו אלא הנשואות לנו שאינן ערוה וזה דוקא על ידי חופה וקדושין שכבר ומסיים בה דבכל זה מקדש עמו כו' בגדר הערוה.

אך מיד הוא מביא הסבר נוסף:

אי נמי שיש לפרש דמסיים בה הכי על פי מה שכתוב בכמה דוכתין דמיון ישראל לגבי הקדוש ברוך הוא כאשה לבעלה וז"ש דהוא מקדש לו גם כן עמו ישראל בדוגמא זו **בקדושין שהיא נתינת התורה כמ"ש אל תקרי מורשה אלא מאורסה ובחופה הוא יחוד שכינתו במקדש** עמנו וכמו שדרשו ביום חתונתו זה מתן תורה וביום שמחת לבו זה יום שנתחנך המשכן ודו"ק.

מסביר מהרש"א שאף אם נבין כרב האי גאון שהקדושה האמורה בברכה היא קדושת ישראל הכללית עדיין נכון לסיים "על ידי חופה וקידושין", וזאת משום שהקשר בין הקב"ה לעם ישראל אף הוא קשר אשה לבעלה הנעשה על ידי אירוסין ונישואין. בברכה איננו מתייחסים לחופה ולקידושין של הזוג המסוים שלפנינו אלא לחופה ולקידושין של כנס"י. חשוב לנו לשתף ולהבהיר לזוג הפרטי שלפנינו שמעמד אישי זה שלהם של חופה וקידושין הוא חלק מתהליך רחב היקף של חופה וקידושין שבין כנס"י לקוב"ה. ידיעה זו שמה את ההליך הפרטי, אישי ואינטימי שבין בני הזוג בפרספקטיבה כללית נכונה. מחדש מהרש"א, וזאת על פי הגמרא בברכות (נ"ז ע"א): "תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, אל תקרי מורשה אלא מאורשה", שנתנת התורה היתה אירוסין בלבד, ואילו שלב הנישואין התקיים בהתייחדות עם השכינה בבית המקדש. מהרש"א מבין בגמרא בתענית שהבאנו ש"ביום חתנתו - זה מתן תורה" הכוונה לשלב האירוסין בלבד. יצירת הקשר הושלמה אך ורק בבנין המשכן המהווה את הנישואין.

וקדשתם היום ומחר

גם רבי ברוך אפשטיין בפירוש תורה תמימה הבין כמהרש"א. על הפסוק בשיר השירים (ג, יא): "צִאֲנָה וּרְאִינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בְּמַלְדָּ שְׁלֹמֹה בְּעֵטְרָה שְׁעֵטְרָה לוֹ אָמוּ בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שְׂמֵחַת לְבוֹ", מביא בעל התורה תמימה את הגמרא הנ"ל ממסכת תענית ומסביר:

ציור להקשר שנתקשר הקדוש ברוך הוא כביכול עם ישראל על ידי נתינת התורה, וגם נאמר במתן תורה וקדשתם היום ומחר שהוא לשון פרישות והבדלה, וכן הוא לשון קדושין באשה כמו שאמרו בגמרא שעל ידי הקדושין נפרשת ונבדלת מכל הגברים זולת בעלה...

התורה (דברים כד, א) קוראת להתקשרות גבר ואשה **קיחה**, שהיא פעולת **קנין** - "כי יקח איש אשה". הגמרא במסכת קידושין (ב' ע"ב) מסבירה את פשר השם '**קידושין**', אותו טבעו **חכמים** ביחס להתקשרות גבר ואשה: "ומאי לישנא דרבנן? דאסר לה אכולי עלמא

כהקדש". אדם רשאי לקחת את רכושו הפרטי ולהקדישו לשמים. משכך עשה, נאסר אותו רכוש בשימוש הבריות הארציות. באותה מידה אדם הלוקח, מארס, אשה הוא אוסר אותה בפעולה זאת על כל העולם. מסביר ה'תורה תמימה' שגם במתן תורה מצאנו שהקב"ה מצווה על משה להפריש ולהבדיל את עם ישראל כאשה הנאסרת בקידושיה על כל העולם.

ב. עשרה חודשים בין אירוסין לנישואין

על פי הבנה זו שמתן תורה היווה רק את שלב האירוסין ואילו הנישואין התקיימו על ידי המשכן מסביר רבי שלמה אפרים מלונטשיץ בפירושו 'כלי יקר' (ריש חומש במדבר) מדוע נקטה התורה את התאריך בו התבצע מניין בני ישראל בתחילת ספר במדבר.

אמרו במדרש תנחומא משל למלך שנשא אשה ולא כתב לה כתובה וכו' לימים מצא עניה בת טובים וכתב לה כתובה וכתב לה זמן וכו'... דעת בעל מדרש זה שיום מתן תורה הוא יום אירוסין כי הקדוש ברוך הוא אירס את ישראל על ידי זאת התורה, כמו שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ודרשו חז"ל מורשה מאורשה, ותדע כי לקהלת יעקב לא נאמר אלא מאורשה קהלת יעקב, משמע שקהלת יעקב הוא מאורשה להקב"ה על ידי שנתן לה התורה במקום טבעת קידושין כמו שנאמר כי בועליך עושיך.

והנה מצינו לחז"ל שהמשילו זיווג ישראל להקב"ה לזיווג כלה לחתן בשני זמנים האחד הוא בשעת מתן תורה שנאמר ויתן אל משה ככלתו חסר כתיב שנמסרה התורה ככלה מקושטת בעשרים ושמונה ספרים. השני הוא ביום חנוכת המשכן שנאמר ויהי ביום כלות משה להקים, פירש רש"י שביום שהוקם המשכן נמסרו ישראל להקב"ה ככלה לחתן, שמע מינה שמתן תורה הוא זמן האירוסין, ויום הוקם המשכן הוא זמן הנישואין...

בין האירוסין לנישואין היו נותנים זמן לחתן ולכלה להכין את עצמם. אמנם המשנה במסכת כתובות (נ"ז ע"א) כותבת שהזמן הוא שנים עשר חודשים: "נותנין לבתולה שנים עשר חודש משתבעה הבעל לפרנס את עצמה. וכשם שנותנין לאשה, כך נותנין לאיש לפרנס את עצמו", אבל מצינו אצל רבקה שאפשר לתת גם עשרה חודשים בלבד.

וביני ביני כמו עשור חודשים כמו שנאמר תשב הנערה אתנו ימים או עשור. והיינו עשרה חודשים שנותנין לבתולה זמן בין אירוסין לנישואין להתקשט בעשרים וארבעה מיני קישוטין שנזכרו בישעיה.

וכדי להדמות זיווג של ישראל להקב"ה בכל צד אל סתם זיווג, הגביל הקדוש ברוך הוא גם כן זמן ישראל עשרה חודשים מן ראש חודש סיון שבו נתארסו בתורה

אשר צוה לנו משה עד ראש חודש ניסן שבו הוקם המשכן ונשלם הזיווג מכל וכל, כי בזמן זה יתקשטו ישראל בעשרים וארבעה ספרים ומתוך זה ראוי לדור באוהל מועד מדור אחד לשניהם, ולפי שזמן נישואין שלושים יום על כן נמשך הזמן עד אחד לחודש השני בשנה השנית.

לפני כן הסביר היכלי יקר' שלאחר שהשכינה שכנה במשכן בצורה קבועה שלושים יום מאז הקמתו בראש חודש ניסן, מונים כעת את ישראל בכדי ששכינה תוכל לשרות במשכן דרך קבע, "לפי שאמרו חז"ל אין הקדוש ברוך הוא משרה שכינתו על ישראל בפחות מן עשרים ושנים אלף שנאמר ובנחה יאמר שובה ה' רבות אלפי ישראל". התורה כותבת לנו את תאריך המניין כדי להשמיענו שממתן תורה ועד להשראת השכינה הקבועה במשכן עברו עשרה חודשים, כמו בכל זיווג אשה לבעלה. את עשר החודשים נמנה או מראש חודש סיון עד לתחילת הנישואין בראש חודש ניסן, והנישואין ארכו חודש עד לראש חודש אייר. או מהורדת הלוחות ביי"ז תמוז ועד לראש חודש אייר.

ואם תרצה למנות מן פסוק ויתן אל משה ככלתו שנאמר בחודש תמוז אחר ארבעים יום שהוריד הלוחות אז יהיה מכוון המספר עשרה חודשים עד החודש השני של שנה השנית כי אז נשלמו הנישואין, וכתב לה ה' כתובה לידע מאיזה זמן תטרוף הלקוחות כי נשתעבדו להם בכתובה ארצות שבעה אומות, שאם בחטאם יגלו מן הארץ יוכלו לחזור ולטרוף מידם ולומר זמן שטרינו קודם, לכך נאמר כאן באוהל מועד כי הוא זמן הנישואין לשבת בית. וכן הזכירו חז"ל במסכת תענית שני זמנים אלו ודרשו ביום חתונתו זה מתן תורה, וביום שמחת לבו זה בנין בית המקדש, כי בשני זמנים אלו נשלם הזיווג...

תאריך הנישואין, ראש חודש אייר, נכתב עבור הכתובה, בכדי שתוכל הכלה לגבות את ארץ ישראל המשועבדת לה בכתובתה מן הנישואין. הרי לנו סיעה מן האחרונים, הלא הם מהרש"א, כלי יקר ותורה תמימה שהבינו שמתן תורה היוה את שלב האירוסין בלבד. עליהם חלק רבי פנחס הורוביץ, בעל ה'הפלאה'.

ג. שיטת ההפלאה - מתן תורה אירוסין ונישואין

על הגמרא הנזכרת במסכת כתובות מביא רבי פינחס ב"ר צבי הירש הלוי הורוויץ בספרו 'הפלאה' את דברי מהרש"א, אולם מיד מביא דעות חולקות:

ובספרים אחרים ראיתי דמעמד הר סיני דכתיב ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית הוא ממש ענין יחוד **החופה**, ובזה שייך לשון חופה וקדושין שכתבו המפרשים היינו במקום שהקידושין נעשים תחת החופה, וכן היה במעמד הר סיני שקבלו התורה בעמדם תחת הר סיני.

מעמד הר סיני היווה לא רק את האירוסין אלא גם הנישואין. עם ישראל התקדש למרגלות הר סיני הן על ידי קידושין בנתינת התורה, והן על ידי נישואין בכפיית ההר כגיגית.

חופה וקידושין או קידושין וחופה

הראשונים נתקשו בהבנת נוסח ברכת האירוסין. וכך כותב הרשב"א (כתובות ז' ע"ב):

ומה שאינו אומר והתיר לנו הנשואות על ידי קידושין וחופה, דאף על פי שקדמו הקידושין לחופה? הכי קאמרי אסר לנו הארוסות עד שתנשאנה בחופה אחר הקידושין, ואי נמי פירוש הוא לנשואות כלומר התיר לנו הנשואות שעל ידי חופה.

מבחינת הסדר ההלכתי צריך לבצע תחילה את הקידושין ורק אחר כך את הנישואין, מדוע אם כן בברכת האירוסין אנו הופכים את הסדר ומקדימים חופה לקידושין, "והתיר לנו את הנשואות על ידי חופה וקידושין"?

הרשב"א מסביר שנוסח הברכה בא למנוע הבנה לא נכונה, שהאשה מותרת כבר מן האירוסין. לכן אנו מקדימין שאין האשה מותרת אלא אך ורק לאחר החופה שתיעשה לאחר האירוסין. תירוץ שני מתרץ הרשב"א: המילה "חופה" מתייחסת לנשואות שנוכרו בסמוך, ומכיון שהן הוזכרו בברכה אחרי הארוסות, "ואסר לנו את הארוסות, והתיר לנו את הנשואות", לכן הוקדמה בחתימת הברכה החופה לקידושין.

ואילו ההפלאה מתרץ את שאלת הראשונים על פי מעמד הר סיני. הוא מסביר שהברכה נטבעה כך משום שבמעשה הקידושין החשוב ביותר, בין הקב"ה לכנסת ישראל, אכן הוקדמה⁶ החופה לאירוסין. ראשית כפה עליהם הר כגיגית, דהיינו חופה, ורק אחר כך ניתנה התורה, האירוסין, "מורשה קהילת יעקב". הכניסה לחופה קדמה לאירוסין, האירוסין ניתנו תחת החופה.⁷

⁶ מבחינת רצף האירועים ההיסטורי. אם כי להלכה לא פעלה חופה זו אלא לאחר שהתקבלו האירוסין. ⁷ ההפלאה ממשיך ומבאר עניינים נוספים על פי עקרון זה: "ובזה אמרתי לפרש המדרש בריש פרשת במדבר הובא בילקוט בשעה שקבלו ישראל את התורה נתקנאו אומות העולם בהם מה ראו להתקרב יותר מן האומות, סתם פיהם הקדוש ברוך הוא אמר להם הביאו ספר יוחסין שנאמר הבו לה' משפחות עמים כשם שבני מביאין, לכך מנאן בריש הספר הזה אחר שאמר אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל בהר סיני ואח"כ וידבר ה' במדבר סיני שאו את ראש וכו'. נראה להבין מה ענין הר סיני לכאן? משום שאמרו חז"ל בפסוק זרח משעיר למו הופיע מהר פארן, שהחזיר הקדוש ברוך הוא התורה על כל אומה. אם כן קשה דאין זה קירוב יותר לישראל, אלא כיון שמעמד הר סיני שכפה עליהם ההר היה ענין חופה ביחוד גמור, וזהו שטענו האומות כדאיתא במסכת עבודה זרה ברפ"ק שיאמרו האומות לעתיד

כדברי ההפלאה כתב גם רבי יחיאל מיכל ב"ר אהרן הלוי עפשטיין בספרו 'ערוך השולחן' (אבן העזר לד, ד)⁸:

...ויש אומרים דזהו החופה והקדושין של כלל ישראל שנתקדשו להקב"ה בשעת מתן תורה דהחופה הוא הר סיני שכפה עלינו את ההר כגיגית ועמדנו תחת ההר כתחת החופה והקדושין היא מתן תורה [רמב"ן] ואמת הוא כי מאז נתקדשנו וגם זיווג הזה בא בקדושה ושייך לברכת אירוסין של זיווג הזה ולפי זה אתי שפיר שהקדימו החופה דכפיית ההר היה קודם מתן תורה כמפורש בתורה.

יש להעיר ש'ערוך השולחן' מפנה לרמב"ן, אך אין בידינו רמב"ן שאומר כך. אולם מנגד בשיטה מקובצת בסוגיה הביא אכן גליון תוספות שכותב כך:

...וכתוב בגליון תוספות חופה וקידושין מזכירין לפי שהוא יתרונום של ישראל על האומות דאלו בעולת בעל אית להו ותו לא ואית דגרסי בקידושין פירוש חופה הר שכפה כגיגית בקידושין היינו התורה שקבלו התורה ופירוש יפה הוא. ע"כ.⁹

כדברי ערוך השולחן כתב גם גיסו-חתנו הנצי"ב מוואלאז'ין (העמק שאלה שאילתא טז, ו):
דמסיימי מקדש ישראל על ידי קידושין וחופה היינו שקידש את ישראל וקראו כלה כדאיתא ביומא נד. משל לכלה כו'... והיה החופה לפני הקידושין, היינו כפיית ההר כגיגית קודם לנתינת הלוחות שהן הקידושין...

ד. מדרשים סותרים

במדרש (במדבר רבה נשא, יב) מצאנו מקור נפלא לדברי ה'הפלאה':

ביום חתונתו זה סיני חיתונין היו שנאמר וקדשתם היום ומחר וביום שמחת לבו זה מתן תורה שנאמר ויתן אל משה ככלותו וגו' ככלתו כתיב...

כלום כפית עלינו ההר כגיגית, וזהו שאמרו גם כן במעמד הר סיני דוקא מה ראו אומה זו להתקרב יותר שאין קירוב יותר מיחוד החופה מה שאין כן בהם, והשיב להם הקדוש ברוך הוא הביאו ספר יוחסין רצה לומר דקיימא לן דאין חופה לפסולות וכיון שאתם פסולים אין שייך בכם חופה. ובזה מובן הפסוק אף חובב עמים וכו' דקאי על מתן תורה דכתיב לעיל מיניה וזרח משעיר למו וגו'. ועל זה אמר אף חובב עמים רצה לומר אף שחייב את העמים שהחזיר עליהם את התורה מכל מקום כל קדושיו בידך רצה לומר שהקידושין שלהם נעשים על ידך בשעה שהם תוכו לרגליך שהוא ענין מעמד תחת הר סיני כפירש"י. וז"ש אחר כך תורה צוה וגו' אל תקרי מורשה וכו' מפני שהחופה קי"ל דאין נעשית על ידי שליח לכך כתיב בידך, אבל התורה שהם הקידושין הנעשים אפי' על ידי שליח קבלו על ידי משה...".

⁸ ואם כן יש מחלוקת בדבר בין האב, בעל ערוך השולחן, לבנו, בעל התורה תמימה.

⁹ ראיתי מציעים שבשיטה מקובצת הקטע שלפני גליון התוספות הנזכר הוא אכן מדברי רמב"ן. ייתכן ובמהדורת שיטה מקובצת שעמדה לפני ערוך השולחן לא הפרידו בין הדבקים וממילא ערוך השולחן ייחס בטעות גם קטע זה לרמב"ן. וצ"ע.

מפורש במדרש שהחתנות היתה עוד לפני מתן תורה, עצם מעמד הר סיני, ורק לאחר מכן היתה הכלה, נתינת התורה. ממש כדברי ההפלאה.¹⁰
אולם ישנם גם מדרשים התומכים בדעת מהרש"א. במדרש אגדה (בובר, במדבר ז, א) על הפסוק "וַיְהִי בַיּוֹם פְּלוֹת מֹשֶׁה לְהַקִּים אֶת הַמִּשְׁכָּן וַיִּמָּשַׁח אֹתוֹ וַיְקַדְּשׁ אֹתוֹ":

מה הוא 'בַּיּוֹם פְּלוֹת מֹשֶׁה'? ביום שנכנסה כלה לחופתה. לפי שמתן תורה היה קידושין, מניין? נאמר בהם: 'וקדשתם היום ומחר', ובמעשה משכן - נישואין היו. ועל זה נאמר: 'צאינה וראינה בנות ציון' וכתוב בו: 'ביום חתונתו וביום שמחת לבו', 'ביום חתונתו זה מתן תורה שנתחתן עמהם, ו'ביום שמחת לבו', זה המשכן שהיה נישואין. ולכך כתיב תחלה: 'ביום כלות משה', ולא כתיב: ביום השלים משה.

ה. הוכחות חתם סופר למהרש"א

דווקא תלמידו של ה'הפלאה', ה'חתם סופר', מביא הוכחות לשיטת מהרש"א נגד רבו ה'הפלאה' (דרשות חתם סופר ד, תקיז):

ולכאורה יש להכריע כמהרש"א, דהא חופה בשבת אסור למקני קנין בשבתא, כמבואר ברא"ש ריש כתובות ע"ש, הגם כי הוא רק דרבנן, מכל מקום הא כתב מג"א בשם הרמ"ע (מאמר חקור דין ח"ב פט"ו) דמשום כן הוסיף משה רבינו ע"ה יום אחד מדעתו, לרמז על יום טוב ב' דרבנן עיין סימן תצ"ד, והכוונה להורות כח בית דין יפה של חז"ל, ואם כן איך נאמר שעל ידי הוספתו על הדיבור [יגרום] לעבור על איסור דרבנן למקני קנין בשבתא, אלא על כרחך לא היתה החופה אז.

נסביר דבריו: במשנה בביצה (ל"ו ע"ב) נאמר שאין מקדשין בשבת ונחלקו רש"י ור"ת בהבנת הגמרא שם. לרש"י לעולם לא מקדשים אשה בשבת, גם באין לו אשה ובנים. ואילו לר"ת באין לו אשה ובנים מקדשים בשבת. אולם לישא אשה גם לר"ת אסור וכפי שכתב שם הר"ן:

ומכל מקום כתב ר"ת ז"ל בתשובה שאין מקדשין אשה בשבת אלא מדוחק גדול ואפי' קדש מבעוד יום אסור לכנסה לחופה בשבת שהרי קונה אותה ליורשה

¹⁰ אולי ניתן על פי הדברים הללו לבאר את הנאמר בהגדה של פסח "אילו הביאנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו", ומה די יש בהגעה להר סיני בלי לקבל את התורה? לאור הנ"ל ניתן לומר שמעמד הר סיני מהווה איזושהי אינטימיות והתייחדות עם הקב"ה.

ותדע לך דהכי תנן אין מיבמין אף על פי שאין שם אלא ביאה ובירושלמי אמרו הלין דכנסין ארמלין צריכין למכנס מבעוד יום.

מקשה ה'חתם סופר' כיצד הוסיף משה רבינו יום כדי ללמד יו"ט שני אם בכך הוא גורם שחופת כנסת ישראל תהיה בשבת, כדברי הגמרא בשבת (פ"ו ע"ב) "ודכולי עלמא - בשבת ניתנה תורה לישראל!" והרי א"א לשאת אשה בשבת! לקדש אשה בשבת אסרו רק משום גזירה שמא יכתוב, עיי"ש בביצה, אולם לשאת אשה בשבת אי אפשר מצד עצם הדבר. על כרחך מעמד הר סיני קידושין בלבד היה, ולא חופה, כדעת מהרש"א.¹¹

ו. נפקא מינה לחטא העגל

לחקירה האם מעמד הר סיני קידושין היה או נישואין היה ישנה נפקא מינה לחטא העגל. ראשית נעייין בדברי הגמרא בגיטין (ל"ו ע"ב): "דאמר עולא: עלובה כלה שזינתה בקרב חופתה". חטא העגל היה מייד לאחר מעמד הר סיני ועולא מכנה זאת עדיין "בקרב חופתה", משמע אמצע החופה, בין האירוסין לנישואין, כמהרש"א. אולם ניתן להבין שהיתה בהר סיני חופה גם כן, כהפלאה, אולם הכלה עוד לא יצאה מחופתה שהסתיימה, רק הרגע נישאה ובעודה עדיין שם תחת חופתה כבר חטאה.

ואולם, כשמשה רבנו יורד מהר סיני ורואה את העגל ומחולות הוא נוקט מספר צעדים. אחד מהם הוא (שמות לב, כ): "וַיִּקַּח אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשׂוּ וַיִּשְׂרֹף בְּאֵשׁ וַיִּטָּחן עַד אֲשֶׁר דָּק וַיִּזְרַע עַל פְּנֵי הַמַּיִם וַיִּשָּׂק אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". מסבירה הגמרא בעבודה זרה (מ"ד ע"א): "...הרי הוא אומר: ויזר על פני המים וישק את בני ישראל, לא נתכוין אלא לבודקן כסוטות". מדייק מכאן בעל ההפלאה בספרו 'המקנה' על מסכת קידושין (הקדמה לספר אות ג):

גם בענין החופה והנישואין נחלקו המפרשים יש אומרים שהיה על ידי שכפה עליהם ההר כגיגית וכמו שכתבנו בחידושי כתובות שזה מה שאמרו חז"ל שאמרו האומות כלום כפית עלינו הר כגיגית עיין שם. ומהרש"א ז"ל כתב שם דהחופה היה על ידי ייחוד השכינה במשכן.

ולכאורה נראה דעל כרחך היו הנישואין בכפיית הר סיני שהרי אמרו חז"ל בפרשת כי תשא בפסוק וישק את בני ישראל שנתכוון לבודקן כסוטות ואם נימא שלא היו הנישואין עד ייחוד המשכן הא קיי"ל דארוסות לא שותות כדאיתא לקמן דף כ"ז ע"ב תחת אישך אמר רחמנא.

¹¹ בהערות המצוינות שם הפנו לחידושי חתם סופר (עבודה זרה ל"ה ע"א, ד"ה 'ובזה') שהוכיח כרבו ההפלאה. ובחידושים בכתובות (ד' עא ד"ה 'אבל') הוכיח דתרויהו אמת.

את הארוסה שסטתה אין משקין אלא משקין את הנשואה בלבד. אם משה רבינו משקה את עם ישראל כסוטה לאחר מתן תורה עוד לפני בניית המשכן הרי לנו שכבר בשלב זה כנסת ישראל היתה נשואה כביכול לקב"ה. על כרחך מתן תורה היה גם נישואין.

שבירת הלוחות

כשמשה רבינו יורד מההר הוא שובר את הלוחות, מדוע? מסביר המדרש (שמות רבה כי תשא מו, א):

...ראה משה שחטאו ושובר את הלוחות, משל לשר שנטל אשה וכתב לה כתובה ונתנה ביד השושבין, לאחר ימים יצא עליה שם רע, מה עשה השושבין קרע את הכתובה אמר מוטב שתהא נדונית כפנויה ולא כאשת איש, כך עשה משה אמר אם אין אני משבר את הלוחות אין לישראל עמידה שנאמר זובח לאלהים יחרם, מה עשה שברם אמר לו להקב"ה לא היו יודעין מה היו כתוב בהם.

מקור זה לכאורה מהווה קושיה על המקנה שאם כן עם ישראל לא היו אפילו מאורסה, שהרי קרע את שטר הכתובה, אם כן כיצד השקן משה? ממשיך המקנה ומסביר:

אך נראה דהא קשה לפי מה שדרשו חז"ל אשר שברת יישר כחך ששברת שעשאן כפנויה אם כן הרי נתבטל אפילו האירוסין?

ונראה דבאמת אמרו בשבת בדף פ"ז דשיבר את הלוחות והסכים הקדוש ברוך הוא על ידו מאי דריש? אמר: ומה פסח שהוא אחד מתרי"ג מצות, אמרה תורה וכל בן נכר לא יאכל בו, התורה כולה כאן, וישראל משומדים - על אחת כמה וכמה!! ומנלן דהסכים הקדוש ברוך הוא על ידו - שנאמר אשר שברת ואמר ריש לקיש: יישר כחך ששיברת. משמע דכוונת משה רבינו ע"ה לא היה לעשותן כפנויה.

כלומר לשיטת הגמרא, בניגוד למדרש, אכן אין מטרת שבירת הלוחות לעשותן לפנויה אלא משום שאין הם ראויים לקבל את התורה.

מדוע לא תעזור שבירת הלוחות להפוך את עם ישראל לפנויה? מפלפל המקנה לשיטתו שכפיית ההר היתה חופה ולא בניית המשכן, ומסביר:

והטעם על זה כתבנו בחידושי תורה¹² דסבר משה כסברת רב הונא בדף ה' דחופה קונה מקל וחומר אם כן כיון שכפה עליהם ההר כגיגית כבר היה קדושין גמורים על ידי החופה וממילא דהוי נמי נישואין כמו שכתב מהרש"א ז"ל דרב הונא ילין

¹² פנים יפות פרשת כי תשא, עיי"ש.

דחופה קונה וגומר לכך השקה אותם כדין נשואה. והטעם בזה אף דלא קיי"ל כרב הונא דחופה קונה מקי"ו היינו משום דפריך התם מה לצד השוה שכן ישנו בעל כרחה תאמר בחופה שאינו בעל כרחה וכיון דהוי סבר דהחופה היה במה שכפה עליהם ההר כגיגית אף שלא היה מדעת ישראל כמו שאמרו חז"ל אם תקבלו את התורה מוטב ואם לאו וכו' הרי גם החופה הוא בעל כרחה וליכא למפרך ושפיר הוי סבר דקונה וגומר.¹³

אחת הקושיות בגמרא (קידושין ה') על דברי רב הונא שחופה תקנה היא שחופה אינה נעשית בעל כרחה, עיי"ש בקידושין, אבל החופה של כנסת ישראל בהר סיני אכן נעשתה בעל כרחה ולכן פעלה גם אירוסין וגם נישואין ולא תעזור שבירת הלוחות, ומשום כך משה רבינו משקן כסוטה.

אכן ה'חתם סופר' מוכיח משמות רבה הנ"ל כמהרש"א:

עוד נראה לי ראייה לשיטת המהרש"א הנ"ל, דהרי שברון הלוחות היה למען תדון ככלה בבית אביה ולא ככלה בבית חמיה, ואי סלקא דעתך שכבר היתה החופה בשעת מתן תורה, כבר היתה בבית חמיה, אלא על כרחך כמהרש"א.

קידושי ישראל בניזת מצרים וביזת העם

המקנה שם באות א' מציע הסבר אחר כיצד כן הועילה שבירת הלוחות לביטול קידושי עם ישראל:

אמנם בענין החופה והקדושין נחלקו המפרשים יש אומרים שהקדושין היו במה שהוציאנו מכור הברזל ברכוש גדול כאמור תורי זהב נעשה לך עם נקודות כסף דהיינו ביזת מצרים וביזת הים... ויש אומרים שהקדושין היו בלוחות הברית במעמד הר סיני כמו שדרשו חז"ל בלשון הכתוב בלוחות ראשונות אשר שברת יישר כחך ששברת שעשאן כפנויה.

ונראה ששניהם אמת דהא קשה טובא במה שאמרו שעשאן כפנויה דממה נפשך אם קבלת משה הלוחות מהשי"ת היה בתורת שליח קבלה אם כן כבר נתקדשו בשעת קבלת הלוחות ואין ביטול הקדושין בשבירה כיון שכבר נתקדשו. ואם היה משה שליח הולכה מהשי"ת אם כן הרי היה הזנות קודם הקדושין אפילו אם לא

¹³ עיין בהמשך דבריו שם באות ד' שמתפלפל שם מצד אמרינן דיו ושיטת ר' טרפון. ראה גם קובץ המועדים לשבועות (הוצ' מכון ירושלים) שהביאו בעמוד קל"א את פלפולו של רבי אברהם ברוידא זצ"ל, שהיה רבה של פראג, בנושא המאמר ובמיוחד בחשבון דעתו של רב הונא שחופה קונה.

ישתברו כיון שעדיין לא מסרם לישראל.¹⁴ אלא העיקר הוא שהיו הקדושין בביזת מצרים וביזת הים אלא שהיו הקדושין בתנאי על מנת לקבל את התורה כמו שכתוב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלוקים וגו', אם כן בשבירת הלוחות שלא נתקיים התנאי בטלו הקדושין למפרע וצריך לקדשם בלוחות שניות נמצא שעל ידי שבירת הלוחות היה הזנות קודם הקדושין.

כלומר קידושי עם ישראל נעשו בביזת מצרים וביזת הים, אלא שנעשו על תנאי שיקבלו הלוחות. ברגע שמשה רבינו שובר את הלוחות התנאי לא יכול להתקיים וממילא בטלו הקידושין ועם ישראל כביכול נעשו פנויה.

לפנינו אגדות חלוקות - אפשרות אחת שעם ישראל כבר היו נשואים בחטא העגל ולכן משה משקן כסוטה, ושבירת הלוחות לא נועדה לבטל את הקידושין אלא שעם ישראל לא ראויים לתורה.

אפשרות שניה ששבירת הלוחות אכן ביטלה ביטלה את הקידושין שהיו על תנאי, אלא שנצטרך להסביר כיצד משקן כסוטה אם התבטלו הקידושין וכפי שנסביר בסמוך לשיטת מהרש"א.

מסיים שם המקנה את הנקודה המסוימת וכותב בסוף אות ד :

יצא לנו מכל מה שכתבנו דעיקר הקדושין היו בביזת מצרים וביזת הים אלא כיון שהיו על תנאי שיקבלו את התורה אם כן בשבירת הלוחות היה מתבטל הקדושין אבל כיון שנתרצה ה' יתברך להם בלוחות אחרונות ובבנין המשכן נגמרו הקדושין למפרע והנשואין ביחוד השכינה לישראל במשכן, וזהו שנאמר בשיר השירים תורי זהב נעשה לך דהיינו ביזת מצרים וביזת הים אבל עד שהמלך במסיבו וגו' לא היו הקדושין חלין עד שנתרצה המקום כמו שכתוב צרור המור דודי לי בין שדי ילין דהיינו השראת השכינה במשכן.¹⁵

השקיית בני ישראל לשיטת מהרש"א

כיצד אכן יסביר מהרש"א את השקיית בני ישראל כסוטה? כתב מהרש"א (חידושי אגדות גיטין ל"ו ע"ב):

עלובה כלה שזינתה בתוך חופתה כו'. לענין דינא לא הוי קשה החטא כבעולה דעובדי כוכבים אין נענשים עליה כדאמרין בעולה יש להן כלה שנכנסה לחופה ולא נבעלה אין להן ולגבי ישראל נמי לא הוי כארוסה דמיתתה בסקילה אבל

¹⁴ ראה בסמוך בדברינו בביאור דברי מהרש"א.

¹⁵ ראה בשו"ת בית אפרים, למחותנו רבי אפרים זלמן מרגליות, בהקדמה לאבן העזר שפלפל בדבריו.

אמר דחוצפא הוי ביותר. בתוך חופתה שהיו ישראל אז ככלה שנכנסה כו' דבאותן מ' יום שהיה משה בהר היה קבלת התורה שהן דמיון הקידושין כמ"ש מורשה מאורסה ולא נבעלה שעדיין לא קיימוה...

לדעת מהרש"א לא היה פה חטא 'הלכתי' מבחינת קשרי הנישואין¹⁶ שבין הקב"ה לעם ישראל. ראשית, לגוים כלל אין דבר כזה נכנסה לחופה ולא נבעלה, אצלם יש רק מושג של בעולת בעל. אם יש בעילה הרי היא אשת איש, אם אין בעילה, אף אם עשו חופה, אין היא אשת איש.

גם בדיני ישראל אין כאן חטא משום שהשליח, משה רבינו, נשלח להוליך קידושין לכלה ולא לקבל עבורה, ומשכך עד שמשה רבינו לא ימסור הקידושין לכלה אינה מקודשת. ולכן גם הועילה שבירת הלוחות כנ"ל.¹⁷

הרי לנו שאף שאין כאן איסור הלכתי יש כאן חוצפה ביותר. בתוך החופה, בהמתנה לקבלת הקידושין, עם ישראל חוטא. הגמרא מכנה את החטא ככלה המזנה בתוך חופתה, אם כי מבחינה הלכתית עדיין אינה כלה. ולכן נוכל גם לומר שמשה משקם, לא השקיה הלכתית משום שאינם אפילו מאורסים אלא לסמל את החוצפה שבדבר.

אם נזכר בדברי רש"י בגמרא בתענית (כ"ו ע"ב) הדברים יתיישבו פלאים: "זה מתן תורה - יום הכפורים, שניתנו בו לוחות האחרונות". לשיטת מהרש"א עד ללוחות שניים אכן לא היו כלל קידושין, ואם כן רק מיום כיפורים כנסת ישראל מאורסת.¹⁸

ז. מיתת בני אהרן כפושטת את החקירה

ה'חתם סופרי' בדרשות (ג, עתר) מסביר שבחקירה זו עצמה נסתפקו עם ישראל:

הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה. במדרש ודילוגו עלי אהבה תלמיד שטועה בהלכה, או ב' תלמידי חכמים שמדגילין זה עם זה בהלכה, עלי אהבה. סמכוני באשיות, במדרש ב' מיני אש, ושם מפרש על התורה, אש שחורה על גבי אש לבנה – ולפי עניות דעתי יובן על מעשה נדב ואביהו ביום חנוך המשכן, וקראו בית היין כי שתויי יין נכנסו, ודילוגו עלי אהבה שהיו טועין בהלכה, ומדגילים זה עם זה כי לא נטלו עצה זה מזה, וסמכונו בשני מיני אש, היינו אש מלפני ה' ותאכל על המזבח, ואש מלפני ה' ותאכל אותם, נדב ואביהו, ואמרה כנסת ישראל עלי אהבה, שזה מורה אהבת ה' לישראל ומחילת חטא העגל כאשר אבאר בעזה"י.

¹⁶ אין אנו דנים כאן מצד חטא עבודה זרה.

¹⁷ כן הביא גם הרב שכטר בספרו ארץ הצבי עמוד רב הערה 10 בשם הרב סולוביצ'יק ועיי"ש מה שהרחיב.

¹⁸ הדברים אינם מתיישבים עם ה'כלי יקר' הנ"ל.

כי מהרש"א ח"א פרק קמא דכתובות רוצה לומר מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקידושין, היינו בסיני היו האירוסין וגם החופה בכפיית ההר,¹⁹ ומורי בהפלאה שם הקשה אם כן מאי טעמא לשיבור הלוחות לבטל הקידושין, הא אין תנאי בנשואין? אלא על כרחך אירוסין בעלמא היו, ונתבטלו על ידי שבירת הלוחות, וכשנמחל חטא העגל היה אירוסין ונישואין בחנוך המשכן ע"ש. והנה ישראל היו מסופקים בזה אי כבר היו נשואין בסיני ולא הועילו שבירת הלוחות לכפר עוון העגל.

אך ממיתת נדב ואביהו מוכחת, דרש"י פירש שהיו כבר חייבים מיתה בסיני, אלא שלא לערבב השמחה, וקשה הא יום חנוך המשכן נמי היה שמחה, וכפירוש רש"י העבירו המת מלפני הכלה, אם כן גם בסיני היה יכול לעשות כן, אלא על כרחך צריך לומר בסיני היה רק אירוסין, ואין אירוסין דוחה אבילות, והיה ערבוב שמחה, אבל במשכן היה נשואין, וקיי"ל מכניסין המת לחדר וחתן וכלה לחופה, וז' ימי משתה דוחה לאבילות, אם כן מוכח דנתכפר עון העגל, והיינו עלי אהבה.

אירוסין אינם דוחים אבילות. נישואין דוחים אבילות. אם הקב"ה מחכה ולא מעניש את בני אהרן בהר סיני אלא רק בחנוכת המשכן, אות הוא שמתן תורה אין ביכולתו לדחות את האבלות עליהם שכן אינו אלא אירוסין. חנוכת המשכן דוחה את האבלות עליהם שכן היא מהווה נישואין.

במיתת בני אהרן בחנוכת המשכן הוכח שמתן תורה היה רק אירוסין ואם כן חטא העגל יכול להיתקן ויכולה לחזור אהבת קדומים.

ח. ספירת העומר כספירת שבעה נקיים

בהסבר מטרת ספירת העומר כתב 'אור החיים' הקדוש (ויקרא כג, טו):

וספרתם לכם וגו'. אומרו לכם לצד שיצו ה' לספור שבע שבתות, ואמרו ז"ל כי לצד שהיו בטומאת מצרים ורצה ה' להזדווג לאומה זו דן בה כמשפט נדה שדינה לספור ז' נקיים, וצוה שיספרו ז' שבועות ואז יהיו מוכשרים להכניסתם כלה לחופה, והגם כי שם ז' ימים וכאן ז' שבועות, לצד הפלגת הטומאה וגם היותם בכללות ישראל שיער התמים דעים כי כן משפטם...

לדעתו ספירת בני ישראל היא כספירת הכלה הנדה לקראת כניסתה לחופה.

¹⁹ ראינו לכאורה שדעות מהרש"א והפלאה הפוכות מהאמור כאן.

עלינו לבדוק איזה משלבי התקשרות הבעל והאשה מצריך שבעה נקיים, האירוסין או הנישואין?

הגמרא בכתובות (נ"ו ע"א) מסתפקת האם חופת נדה חופה היא או לא:

בעי רב אשי: נכנסה לחופה ופירסה נידה, מהו? אם תימצי לומר חיבת חופה קונה - חופה דחזיא לביאה, אבל חופה דלא חזיא לביאה לא, או דלמא לא שנא? תיקו.

פוסק הרמב"ם (אישות פ"י ה"ב):

כיון שנכנסה הארוסה לחופה הרי זו מותרת לו לבא עליה בכל עת שירצה והרי היא אשתו גמורה לכל דבר, ומשתכנס לחופה נקראת נשואה אף על פי שלא נבעלה והוא שתהיה ראויה לבעילה, אבל אם היתה נדה אף על פי שנכנסה לחופה ונתיחד עמה לא גמרו הנישואין והרי היא כארוסה עדיין.

למדנו שחופת נדה איננה חופה. כעת עלינו לבדוק האם היות הכלה נדה מעכב גם את הקידושין? פוסק הרמב"ם (שם פ"ד ה"ב):

המקדש אחת מן העריות לא עשה כלום שאין קידושין תופסין בערוה חוץ מן הנדה שהמקדש את הנדה הרי זו מקודשת קידושין גמורין ואין ראוי לעשות כן.

מסביר ה'מגיד משנה':

...וכתב רבינו ואין ראוי לעשות כן שכיון שאינה ראויה לביאה ולא אף לחופה כמו שיתבאר פרק י' אין ראוי לקדשה. ויש מי שכתב שטעם דברי רבינו כאן הוא שמא יגע בבשרה.

למדנו מכל הנ"ל שהיות הכלה נדה מעכב רק את הנישואין ולא את האירוסין. אם עם ישראל סופרים שבעה נקיים לקראת מתן תורה משמע לכאורה, לדעת האור החיים הקדוש ולדעת הזהר הקדוש, שמתן תורה היה גם נישואין.

וכך אכן אזיל לשיטתו בעל ההפלאה וכותב בפירושו לתורה (פנים יפות, ויקרא כז):

קירוב הר סיני הוא החופה והיחוד האמיתי עם ישראל, לכך אמר בזוהר כי שבעה שבועות מיציאת מצרים עד קבלת התורה הם כנגד שבעה נקיים, רמז למה שאמרו תבעו להנשא ונתפייסה צריכה לישיב ז' נקיים ונתקדשו בטהרת שבע בחינות שיש באדם עד שיגיע בהשפעת החכמה והבינה שהיא קדושת הר סיני, ולכך לא זכו האומות שהם ז' עממין שהוא היפך הז' בחינות קדושות, וז"ש הביאו ספר יוחסין והוא שבעה בחינות שבעה הרועים וזהו שתקנו לומר מה יפה ירושתינו.

ט. שמחת חתן דאורייתא

מדברי הרמ"ה בכתובות (א, ה) נראה שגם דעתו היא שמעמד הר סיני היה גם נישואין. הרא"ש הביא את הרמ"ה שכתב להוכיח מהפסוק במגילת שיר השירים, אותו ציטטה הגמרא בתענית, ששמחת חתן ביום ראשון דאורייתא ודוחה אבלות ל"ע:

תניא הרי שהיתה פתו אפויה וטבחו טבוח ויינו מזוג ומת אביו של חתן או אמה של כלה מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה ובוועל בעילת מצוה ופורש ונוהג שבעת ימי המשתה ואח"כ נוהג שבעת ימי אבלות... הכא נמי ינהוג אבלות ביום ראשון דשבעת ימי המשתה דרבנן הם?

...וה"ר מאיר הלוי ז"ל כתב דיום א' של שמחת חתן הוי דאורייתא דכתיב ביום חתונתו וביום שמחת לבו אלמא דשמחת לבו ביום ראשון יש לו סמך מן התורה...

בניגוד ליום טוב שני שהוא דרבנן וכתב הרי"ף שבאה אבלות דאורייתא ודוחתו, שמחת חתן ביום ראשון דאורייתא ולכן היא דוחה את האבלות.

הרי לנו שרמ"ה הבין ש"ביום חתונתו זה מתן תורה" כולל את שני השלבים, אירוסין ונישואין, ואילו "ביום שמחת ליבו" מתאר את שמחת החתן ביום הראשון, לאחר החתונה. אולם היחתם סופרי' (שו"ת חתם סופר ב, יורה דעה שמח) הבין את רמ"ה בדיוק להיפך:

...כד מעיינת שפיר דברי הרא"ש הנ"ל צע"ג דהוא חשב דקרא אחד יומא קאי יום חתונתו שהוא יום שמחת לבו וליתא כמבואר שלהי תענית יום חתונתו זה יום מתן תורה ויום שמחת לבו זה יום חנוך בית המקדש ואם כן הכי קאמר קרא בעטרה שעטרה לו אמו בשני ימים הללו א' ביום חתונתו וא' ביום שמחת לבו וא"כ מוכח להיפך דיום חתונתו לאו שמחת לבו הוא מן התורה וצ"ע?

היחתם סופרי' מקשה שהיה לו לפסוק לומר יום חתונתו ושמחת ליבו. מכך שהכתוב הפריד בין חתונתו לשמחת ליבו וחזר וכתב שוב את המילה "יום" משמע שאינם יום אחד אלא שניים, ואם כן ליכא הוכחה ששמחת ליבו ביום החתונה הינה דאורייתא? שמחת ליבו זהו יום אחר?

ויש לומר לפי מה שכתב מהרש"א באגדה פ"ק דכתובות אנוסח הברכה מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקידושין שרצונו קידושין היה להקב"ה בישראל בשעת מתן תורה וחופה בחנוך במשכן אפריון עשה לו המלך שלמה ולדבריו צריך לומר דהא דקרי ליום מתן תורה יום חתונתו לאו היינו יום נישואיו דהא לא היה נישואין עד חנוך המשכן אלא יום חתונתו רצונו יום אירוסיו ויום שמחת לבו יום החנוך שהוא יום נישואין ואתי שפיר שהוא דאורייתא...

לדעת ההפלאה יום חתונתו כולל את שני השלבים ולשיטתו אכן יקשה שיום שמחת ליבו לכאורה זהו יום אחר. אולם לשיטת מהרש"א יום חתונתו זה רק האירוסין, ואילו הנישואין נזכרו ביום שמחת ליבו. ואם כן ממילא יום שמחת ליבו זהו יום הנישואין ונקרא יום שמחת ליבו, כלומר השמחה בו, ביום הנישואין, דאורייתא. ואתי שפיר הוכחת רמ"ה.

י. וְאַרְשֵׁתֶיךָ לִי לְעוֹלָם

שיטת ביניים מעניינת היא שיטת האלשיך הקדוש. על נבואת העתיד "וְאַרְשֵׁתֶיךָ לִי לְעוֹלָם וְאַרְשֵׁתֶיךָ לִי בְצַדֵּק וּבְמִשְׁפָּט וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים" (הושע ב, כא) כותב האלשיך כך:

אמנם יאמר, כי הנה מעמד הר סיני היו אירוסין, והחופה היתה עתידה להיות בקבלת הלוחות, ועל ידי העגל שנעשה בנתים נתבטל מה שקנו אחיזה ודבקות בו ית', על ידי הקדושין ההם כנודע, באופן שהאירוסין ההם לא היו לעולם, אמר כי לעתיד לא יהיה כן, כי אם וארשתוך לי לעולם ולא לעבודת אלילים, והטעם הוא, כי וארשתוך לי בצדק ובמשפט, שעל ידי ארבע מדות אלו לא תשוב עוד לכסלה.

בהשוואה להפלאה שמעמד הר סיני וכפיית ההר כגיגית היוו את החופה, לדעת האלשיך מעמד הר סיני היווה את האירוסין, והנישואין היו אמורים להתבצע על ידי קבלת הלוחות, ולא בבנית המשכן כדעת מהרש"א.

עשרה מאמרות ועשרת הדברות

דעת ביניים נוספת, אם כי מדברת על קשרי נישואין של הקב"ה עם העולם בכלל ולא רק עם עם ישראל, מובאת בספרי חסידות:²⁰

ולהבין, שאיתא בעשרה מאמרות נברא העולם והלא במאמר אחד יכול להבראות. ולהבין, אצל בריאת עולם נקרא מאמרות, ואצל מתן תורה נקראו דברות, עשרת הדברות. והטעם, כי מאמר הוא לשון קדושין, כמו עשה בה מאמר, פירוש, בריאת העולם היתה כמו קדושין, שעדיין לא נגמר הדבר, והא ראייה, שאין אנו מברכין שבע ברכות בשעת קדושין, שעדיין לא נגמר הדבר עד שעת חופה, שנגמר ונתיחד ביחוד ובחיבור גמור. לכך נאמר אצל בריאת עולם ויאמר, לשון מאמר וקדושין, כדאיתא יום הששי, כולם תלויים ועומדים עד ששי בסיון שקבלו ישראל את התורה, שם נאמר וידבר, עשרת הדברות, כי דיבור הוא לשון יחוד, כמו ראוה

²⁰ ליקוטי מהרי"ל (פרשת יתרו) לרי יהודה ליב אבי"ד זאקילקוב, תלמיד מובהק של ר' אלימלך מליזינסק. נלקט מכתביו המפוזרים בהם אמרות ששמע מרבו ר' אלימלך ומהוספותיו.

מדברת עם אחד חיישינן שמא נבעלה, ואמרינן מה מדברת, נבעלה. **פירוש, בשעת מתן תורה נעשה היחוד גמור, כמו שאיתא ביום חתונתו וביום שמחת לבו, ביום חתונתו זהו מתן תורה.**

בשולי הדברים

בין אם נאמר שהנישואין היו כבר בכפיית ההר כגיגית ובין אם נאמר שהנישואין היו ביחוד שבמשכן שניהם כבר היו ואם כן הקשר בין עם ישראל לקב"ה הוא כבר קשר נישואין וכדברי הנביא (ישעיהו נ, א): "כֹּה אָמַר יְהוָה אֵי זֶה סֵפֶר כְּרִיתוֹת אִמְכֶם אֲשֶׁר שְׁלַחְתִּיהָ אוֹ מִי מְנוֹשֵׁי אֲשֶׁר מְכַרְתִּי אֶתְכֶם לוֹ הֵן בְּעוֹלְתֵיכֶם נִמְכַרְתֶּם וּבְפִשְׁעֵיכֶם שְׁלַחְתִּי אֶמְכֶם".

עוד נוסף ונאמר שודאי שביית המקדש, והתגלות השכינה בתוכנו על ידו, חסרים לנו. ואולי אם נהיה כנים נאמר ביתר דיוק שאנו נמצאים מאז חורבנו בתוך הסתר שבהסתר. שכן בית המקדש ודאי חסר לנו, אך אין אנו מרגישים ומבינים את עומק החיסרון וזהו הסתר שבהסתר שאפילו עובדת היותנו בהסתר מסותרת מהרגשתנו ותודעתנו.

יחד עם זה נאמר שאם מתן תורה היווה גם את הנישואין אם כן גם כעת, כשאין לנו בית מקדש אנו מסוגלים להשיג התקשרות שלימה לקב"ה על ידי התורה. מה שאין כן אם בית המקדש הוא הנישואין אזי הקשר לא יכול להיות מושלם, חסר בחיבור ביננו לבין הקב"ה. וזוהי נפקא מינה חשובה לחקירתנו.

הרב יצחק פייגלין האיר את עיני שנראה והדברים קשורים למחלוקת האם הציווי על המקדש קדם לחטא העגל או בא רק לאחריו כתיקון לו. לדעות שהציווי על המשכן קדם לחטא העגל יתכן והוא חלק מתהליך החתנות שבין ישראל לקב"ה. אולם לדעות שנצטוו על המשכן רק כתיקון לחטא העגל נראה שהחיבור בין הקב"ה לעם ישראל הושלם גם ללא משכן (ונצטרך להבין לדעות אלו את דרשת חז"ל "ביום חתנתו - זה מתן תורה, וביום שמחת לבו - זה בנין בית המקדש") וכדברי ספורנו (כוונות התורה פרק ו):

ובכן ראוי להתבונן כי אמנם קודם לחטא העגל תיכף אחר מתן תורה לא היו ישראל צריכים לכל אלה למען השרות שכינתו בתוכם ולא נצטוו על עשיית משכן וכליו וכהנינו ומשרתיו ולא על שום קרבן לחובת צבור או יחיד כלל זולתני אחר מעשה העגל כאמרו יתברך כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציא אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח אבל הודיעם אז תיכף שאינם צריכים לכל אלה ולשום אמצעי להשרות שכינתו בתוכם ולא התחייבו לשום זבח ולא משכן וכליו... אמנם אחר חטאם בעגל גם כי בתפלת משה בחירו נעתר לשאת חטאתם ולהשרות שכינתו בתוכם עם כל זה אמר ועשו לי מקדש וכו' ולא באופן אחר כי לא השיבה כלל אל מדריגת מעלתם שהיו בה קודם.

אמנם כעת, לאחר שנתגלה שחטאנו בחטא העגל, אנו זקוקים למשכן וגם אז כולי האי ואולי נשוב למעלת אבותינו ששכינה שרתה על אהליהם, יחד עם זה יש יכולת בתורה להוות חיבור מושלם ביננו לבין הקב"ה.